

5. OCHRANA SLABŠÍHO SUBJEKTU

5.1 Kdo může být slabším subjektem?

Nový občanský zákoník, na rozdíl od původní právní úpravy, obsahuje v úvodních ustanoveních výčet základních zásad, na kterých právní úprava spočívá. **Jednou ze zásad je i ochrana slabšího subjektu.** V § 3 odst. 2 písm. c) NOZ se uvádí, že *„Soukromé právo spočívá zejména na zásadách, že (...) nikdo nesmí pro nedostatek věku, rozumu nebo pro závislost svého postavení utrpět nedůvodnou újmu; nikdo však také nesmí bezdůvodně těžit z vlastní neschopnosti k újmě druhých.“*

V další zásadě, kde se pro konkrétní situace promítá zřetel k ochraně slabší strany, je zakotvená povinnost poctivého jednání. Podle § 6 odst. 1 NOZ: *„Každý má povinnost jednat v právním styku poctivě.“* S tím souvisí i § 6 odst. 2 NOZ: *„Nikdo nesmí těžit ze svého nepoctivého nebo protiprávního činu. Nikdo nesmí těžit ani z protiprávního stavu, který vyvolal nebo nad kterým má kontrolu.“* S ochranou slabší strany v konkrétní situaci souvisí i zakotvení zákazu šikanózního výkonu svého práva a zákazu zneužití svých práv vůči jinému. Podle § 8 NOZ *„zjevné zneužití práva nepožívá právní ochrany“.*

Princip poskytování určité ochrany slabšímu subjektu je integrální a dlouhodobou součástí soukromého práva. Nejde tedy jen o důsledek vlivu legislativy EU na náš právní řád, což s tímto bývá někdy mylně spojováno. Na otázku, kdo je slabší stranou, lze podat z různých úhlů pohledu několik protichůdných odpovědí. Dosavadní právní úprava pojímá ochranu slabších subjektů především jako ochranu konkrétních subjektů.¹²⁷ Slabším subjektem tak je především spotřebitel, zaměstnanec, nájemce bytu, nezletilý, nespovědný, poškozený či pacient při poskytování zdravotnických služeb. Nový občanský zákoník staví na koncepci určitého odklonu od paušálního poskytování ochrany určitým subjektům jako subjektům slabším, ale ochra-

¹²⁷ V původní právní úpravě lze ochranu slabší strany spatřovat především prostřednictvím institutu dobrých mravů, který se projevuje jednak v § 39 OZ, že *„neplatným je právním úkon, který se přičí dobrým mravům“* a dále v § 3 odst. 1 OZ upravující, že *„výkon práv a povinností vyplývajících z občanskoprávních vztahů nesmí bez právního důvodu zasahovat do práv a oprávněných zájmů jiných a nesmí být v rozporu s dobrými mravy.“* Obdobou zásady dobrých mravů v obchodněprávních závazcích představovaly zásady poctivého obchodního styku (§ 265 ObchZ).

na je poskytována z důvodu nastalé konkrétní situace. Tedy slabším subjektem je takový subjekt, který se ocitá z určitého důvodu ve slabším postavení, kdy tímto důvodem může být například nedostatek informací, nedostatek věku, což mu brání či omezuje možnost hájit své zájmy. Zároveň je ale třeba vždy hodnotit konkrétní situaci.

V případě úpravy smluv uzavíraných adhezním způsobem je chráněn určitý subjekt primárně nikoliv proto, že se jedná např. o spotřebitele, byť to zde má také svůj dopad, ale proto, že je zde konkrétní způsob kontraktace, který osobu, jež nemá reálnou možnost negociovat o jejím obsahu, staví do pozice slabší smluvní strany, slabšího subjektu. Princip ochrany slabšího subjektu také můžeme chápat jako určitý doplněk k zásadě autonomie vůle, kdy právě tato ochrana má své místo tam, kde možnost tohoto subjektu realizovat svoji autonomii vůle je v důsledku určité faktické překážky oslabena.

Ochrana slabšího subjektu přijde ke slovu pouze za podmínky, že danou situaci nelze řešit již existující obecnou úpravou. Ustanovení o ochraně ručitele či zástavního dlužníka se aplikují obecně, bez ohledu na „slabost“ či „sílu“ těchto subjektů.

O slabší straně v závazkových vztazích se hovoří v § 433 NOZ: *„Kdo jako podnikatel vystupuje vůči dalším osobám v hospodářském styku, nesmí svou kvalitu odborníka ani své hospodářské postavení zneužít k vytváření nebo k využití závislosti slabší strany a k dosažení zřejmé a nedůvodné nerovnováhy ve vzájemných právech a povinnostech stran.“* Odstavec 2 pak: *„Má se za to, že slabší stranou je vždy osoba, která vůči podnikateli v hospodářském styku vystupuje mimo souvislost s vlastním podnikáním“.* Uvedené ustanovení představuje obecnou úpravu ochrany slabší strany v hospodářském styku, zejména týkající se závazků. Podnikateli se tímto ustanovením zakazuje zneužití kvality odborníka a své hospodářské síly.

Ochrana **nezletilého dítěte** jako slabšího subjektu závazku se v NOZ projevuje zejména tak, že k právnímu jednání, které se týká existujícího i budoucího jmění dítěte nebo jednotlivé součásti tohoto jmění, potřebují rodiče souhlas soudu, ledaže se jedná o běžné záležitosti, nebo o záležitosti sice výjimečné, ale týkající se zanedbatelné majetkové hodnoty. Rodiče potřebují souhlas soudu zejména k právnímu jednání, kterým dítě nabývá nemovitou věc nebo její část a kterým s ní nakládá, zatěžuje majetek jako celek nebo jeho nikoli nepodstatnou část, nabývá dar, dědictví nebo odkaz nikoli zanedbatelné majetkové hodnoty, nebo takový dar, dědictví nebo odkaz odmítá, nebo takový dar nebo dar představující nikoli nepodstatnou část jeho majetku poskytuje, nebo uzavírá smlouvu zavazující k opětovnému dlouho-

dobému plnění, smlouvu úvěrovou nebo obdobnou, nebo smlouvu týkající se bydlení, zejména nájmu. K takovému jednání rodiče, kde chybí potřebný souhlas soudu, se nepřihlíží.¹²⁸ Další případy lze najít v právní úpravě jednání nezletilého a následků tohoto jednání, když nezletilý jedná nad rámec toho, k čemu má svéprávnost.

5.2 Ochrana spotřebitele

Zatímco OZ pojem *spotřebitelské smlouvy* bez dalšího používá, nový občanský zákoník spíše mluví o smlouvách uzavíraných se spotřebitelem, s odůvodněním, že samotné označení smluv jako spotřebitelských by mohlo vést k mylnému dojmu, že se jedná o zvláštní smluvní typ. Jelikož ale pojem *spotřebitelské smlouvy* je již poměrně zažitý, používá jej i NOZ jako legislativní zkratku pro smlouvy uzavírané se spotřebitelem.¹²⁹

Spotřebitelskými smlouvami nový občanský zákoník tedy označuje **smlouvy, které se spotřebitelem uzavírá podnikatel**. Na tyto spotřebitelské smlouvy a dále na závazky, vzniklé z těchto spotřebitelských smluv, se použijí zvláštní ustanovení o smlouvách uzavíraných se spotřebitelem podle § 1810 a následující NOZ. Skutečnost, že je smlouva uzavíraná se spotřebitelem, má význam i pro sjednání zajištění a utvrzení, zejména v rovině jejich výkladu a kontraktace.

Pro to, aby bylo možné pro daný konkrétní případ rozhodnout, zda se bude jednat o spotřebitelskou smlouvu, je třeba porozumět, jak chápe nový občanský zákoník pojem spotřebitele a podnikatele. **Spotřebitelem je každý člověk, který mimo rámec své podnikatelské činnosti nebo mimo rámec samostatného výkonu svého povolání uzavírá smlouvu s podnikatelem nebo s ním jinak jedná.** Výkonem povolání se přitom rozumí svobodná povolání. Spotřebitelem však není zaměstnanec, což je nově explicitně zakotveno v § 2401 odst. 1 NOZ. Naopak není vyloučena kumulace ustanovení o ochrany spotřebitele a ustanovení o ochraně nájemce bytu.

Podnikatelem je potom považován ten, kdo samostatně vykonává na vlastní účet a odpovědnost výdělečnou činnost živnostenským nebo ob-

¹²⁸ K místní příslušnosti ve věci péče soudu o nezletilé srov. HAMULÁKOVÁ, Klára. Místní příslušnost soudů ve věcech rodinněprávních se zaměřením na řízení ve věcech péče soudu o nezletilé. *Právní forum*, 2012, č. 9, 407–411.

¹²⁹ V podrobnostech k pojmu spotřebitelských smluv a jeho literárnímu vyjádření v textu NOZ viz důvodovou zprávu k NOZ.

dobným způsobem se záměrem činit tak soustavně za účelem dosažení zisku. Pro účely ochrany spotřebitele se za podnikatele považuje také každá osoba, která uzavírá smlouvy související s vlastní obchodní, výrobní nebo obdobnou činností či při samostatném výkonu svého povolání, popřípadě osoba, která jedná jménem nebo na účet podnikatele. Pokud je osoba podnikatelem, nezproští se odpovědnosti tím, že si zvolí zástupce. Ohledně toho, kdo je podnikatel, je zakotvena také *fikce*, že podnikatelem je osoba, která je zapsána v obchodním rejstříku.

Nový občanský zákoník neobsahuje celou šíři ochrany spotřebitele, řadu dalších otázek je třeba hledat ve zvláštních zákonech. Nový občanský zákoník upravuje jednak obecné otázky smluv uzavíraných se spotřebitelem, dále uzavírání smluv distančním způsobem a závazky ze smluv uzavíraných mimo obchodní prostory, finanční služby a dočasné užívání ubytovacího zařízení a jiné rekreační služby.¹³⁰

NOZ dále obsahuje, co se týká ochrany spotřebitele, *zvláštní ustanovení o prodeji zboží v obchodě* v § 2158 a následujících. Je-li prodávajícím podnikatel, platí pro prodej při jeho podnikatelské činnosti kromě obecných ustanovení o kupní smlouvě i zvláštní ustanovení pododdílu o prodeji zboží v obchodě. Uvedená ustanovení se nebudou aplikovat v případě, že kupujícím je také podnikatel a při uzavření smlouvy je z okolností zřejmé, že se koupě týká jeho podnikatelské činnosti. Zde je však třeba vnímat rozdíl mezi tím, jestli zákon vyžaduje, aby byl kupující *spotřebitelem*, nebo jen aby *nebyl podnikatelem*. Další ustanovení k ochraně spotřebitele lze najít v právní úpravě zájezdu a při náhradě škody způsobené vadou výrobku.

Ochrana spotřebitele je obsažena taktéž v dalších právních předpisech, zejména v zákonu o ochraně spotřebitele a v zákoně o spotřebitelském úvěru.¹³¹ Ochrana spotřebitele je tak poskytována nejen prostředky práva soukromého, ale též prostředky práva veřejného.

Obecná úprava ochrany spotřebitele v NOZ obsahuje několik novinek a upřesnění oproti původní právní úpravě. První se týká informační povinnosti podnikatele. Zákon upravuje, jak musí být informační povinnost naplněna po formální i po obsahové stránce.

Zásadní povinností podnikatele vůči spotřebiteli, která má vyvážit nedostatek určitého profesionálního pohledu spotřebitele na uzavíraný kontrakt, je informační povinnost. Veškerá sdělení vůči spotřebiteli musí podnika-

¹³⁰ Timesharing.

¹³¹ Zákon č. 145/2010 Sb.

tel učinit jasně a srozumitelně v jazyce, ve kterém se uzavírá smlouva. NOZ informační povinnost upravuje v § 1811.¹³²

- *Směřuje-li jednání stran k uzavření smlouvy a tyto skutečnosti nejsou zřejmé ze souvislostí, sdělí podnikatel spotřebiteli v dostatečném předstihu před uzavřením smlouvy nebo před tím, než spotřebitel učiní závaznou nabídku:*
- a) svoji totožnost, popřípadě telefonní číslo nebo adresu pro doručování elektronické pošty nebo jiný kontaktní údaj,*
 - b) označení zboží nebo služby a popis jejich hlavních vlastností,*
 - c) cenu zboží nebo služby, případně způsob jejího výpočtu včetně všech daní a poplatků,*
 - d) způsob platby a způsob dodání nebo plnění,*
 - e) náklady na dodání, a pokud tyto náklady nelze stanovit předem, údaj, že mohou být dodatečně účtovány,*
 - f) údaje o právech vznikajících z vadného plnění, jakož i o právech ze záruky a další podmínky pro uplatňování těchto práv,*
 - g) údaj o době trvání závazku a podmínky ukončení závazku, má-li být smlouva uzavřena na dobu neurčitou,*
 - h) údaje o funkčnosti digitálního obsahu, včetně technických ochranných opatření, a*
 - i) údaje o součinnosti digitálního obsahu s hardwarem a softwarem, které jsou podnikateli známy nebo u nichž lze rozumně očekávat, že by mu mohly být známy.*

Uvedená povinnost se však nevztahuje na situace, kdy je spotřebitelská smlouva uzavírána za účelem **vyřizování záležitostí každodenního života**,

¹³² Důvodová zpráva k NOZ k informační povinnosti podnikatele vůči spotřebiteli uvádí: „Ochrana spotřebitele vyžaduje, aby veškerá sdělení vůči němu podnikatel učinil jasně a srozumitelně v jazyce, ve kterém se uzavírá smlouva. Právní pravidlo se přejímá zejména z čl. 5 směrnice 93/13/EHS o nepřiměřených podmínkách ve spotřebitelských smlouvách a čl. 5 odst. 1 směrnice 2011/83/EU o právech spotřebitelů. Je zapotřebí mít v této souvislosti na paměti, že jde o jiný právní požadavek, než jaký právní úprava spojuje s určitostí a srozumitelností projevu vůle a také s odlišnými právními následky. Z čl. 5 směrnice o nepřiměřených podmínkách ve spotřebitelských smlouvách vyplývá požadavek, aby byl spotřebitel řádně informován. Nedostane-li se mu jasných a srozumitelných sdělení navrhaným způsobem, není následkem neplatnost, nýbrž může jít porušení informační povinnosti zakládající spotřebitelovo právo odstoupit od smlouvy podle následujících ustanovení za výhodnějších podmínek. Odstavce 2 a 3 pak celkově provádějí čl. 5 odst. 1, když rozvádějí, jaké konkrétní informace musí podnikatel spotřebiteli sdělit ještě před uzavřením smlouvy a na jaké vztahy informační povinnosti nedopadají.“

pokud má dojít k vzájemnému plnění bezprostředně po jejím uzavření.¹³³ Druhý případ, kdy se uvedené informace nemusejí sdělit, je, když jde o dodání digitálního obsahu, pokud byl dodán na hmotném nosiči.

Shodně jako v původní právní úpravě je zakotveno ohledně spotřebitelských smluv zvláštní **výkladové pravidlo**, obsažené v § 1812.¹³⁴ Lze-li obsah smlouvy vyložit různým způsobem, použije se výklad pro spotřebitele nejpříznivější.

K ujednáním odchylicím se od ustanovení zákona stanovených k ochraně spotřebitele se *nepřihlíží*. To platí i v případě, že se spotřebitel vzdá zvláštního práva, které mu zákon poskytuje. NOZ tak výslovně stanovuje kogentnost norem sloužících k ochraně spotřebitele. Ujednají-li si strany od nich odchylku, nepřihlíží se k ní. To znamená, že taková odchylka je právně bezvýznamná, pro právo neexistující a nevyplývají z ní žádná práva a žádné povinnosti. Platnost zbytku smlouvy tímto však zůstává nedotčena. To platí i v případě, že nedojde k zvláštnímu ujednání, ale spotřebitel se jednostranně vzdá svého subjektivního práva, přiznaného mu ustanoveními předmětného dílu NOZ. **Situaci, kdy se smlouva odchyluje od ustanovení zákona stanoveného k ochraně spotřebitele, je třeba pečlivě odlišovat od situace, kdy se jedná o smluvní zakotvení nepřiměřeného ujednání ve smlouvě uzavírané se spotřebitelem.** Ačkoliv následek je na první pohled podobný, zcela rozdílné je stanovení toho, jak může spotřebitel v takových případech realizovat svoji autonomii vůle a zákonem stanovenou ochranu prolomit.

U spotřebitelských smluv stojí za pozornost zejména úprava a důsledky tzv. **nepřiměřených ujednání**.¹³⁵ NOZ zakotvuje vyvratitelnou právní domněnku, že **zakázána jsou ujednání, která zakládají v rozporu s požadavkem přiměřenosti významnou nerovnováhu práv nebo povinností stran v neprospěch spotřebitele.** To ale neplatí pro ujednání o předmětu plnění nebo ceně, pokud jsou spotřebiteli poskytnuty jasným a srozumitelným způsobem. NOZ jednak vymezuje, co to jsou nepřiměřená ujednání (§ 1813),

¹³³ Například pokud spotřebitel si půjde zakoupit do prodejny potravin tři rohlíky a jogurt.

¹³⁴ Důvodová zpráva k NOZ k výkladovému pravidlu uvádí: „*Je-li použita formulace připouštějící různý výklad, vyloží se obsah smlouvy způsobem příznivějším pro spotřebitele. Jde o zvláštní výhody přiznávané jen spotřebiteli; nemohou se jich tedy dovolávat ty osoby, které mají podle vnitrostátních předpisů oprávněný zájem na ochraně spotřebitelů (čl. 5 v souvislosti s čl. 7 citované směrnice v tom směru stanoví výjimku).*“

¹³⁵ Vymezení nepřiměřených ujednání ve spotřebitelských smlouvách v podrobnostech viz VÍTOVÁ, Blanka. *Nepřiměřená ujednání ve spotřebitelských smlouvách*. Olomouc: Iuridicum Olomoucense, 2012. 203 s.

jednak uvádí jejich demonstrativní výčet (§ 1814), a stanovuje následek těchto ujednání ve spotřebitelských smlouvách v § 1815.¹³⁶

► *Demonstrativním výčtem jsou zvláště zakázána nejtypičtější ujednání, která:*

- a) vylučují nebo omezují spotřebitelova práva z vadného plnění nebo na náhradu újmy,*
- b) spotřebitele zavazují plnit, zatímco podnikateli vznikne povinnost plnit splněním podmínky závislé na jeho vůli,*
- c) umožňují, aby podnikatel nevydal spotřebiteli, co mu spotřebitel vydal, i v případě, že spotřebitel smlouvu neuzavře či od ní odstoupí,*
- d) zakládají podnikateli právo odstoupit od smlouvy bez důvodu, zatímco spotřebiteli nikoli,*
- e) zakládají podnikateli právo vypovědět závazek bez důvodu hodného zvláštní zřetele bez přiměřené výpovědní doby,*
- f) zavazují spotřebitele neodvolatelně k plnění za podmínek, s nimiž neměl možnost seznámit se před uzavřením smlouvy,*
- g) dovolují podnikateli, aby ze své vůle změnil práva či povinnosti stran,*
- h) odkládají určení ceny až na dobu plnění,*
- i) umožňují podnikateli cenu zvýšit, aniž bude mít spotřebitel při podstatném zvýšení ceny právo od smlouvy odstoupit,*
- j) zbavují spotřebitele práva podat žalobu nebo použít jiný procesní prostředek či mu v uplatnění takového práva brání, nebo ukládají spotřebiteli povinnost uplatnit právo výlučně u rozhodčího soudu nebo rozhodce, který není vázán právními předpisy stanovenými na ochranu spotřebitele,*
- k) přenášejí na spotřebitele povinnost prokázat splnění povinnosti podnikatele, kterou mu ukládají ustanovení o smlouvě o finanční službě, nebo*

¹³⁶ Důvodová zpráva k NOZ k úpravě nepřiměřených ujednání uvádí: „Posouzení povahy nepřiměřených smluvních podmínek se nedotýká jen předmětu plnění nebo poměru mezi kvalitou zboží nebo služby; tyto okolnosti však mohou být vzaty v úvahu i při posuzování přiměřenosti nebo nepřiměřenosti jiných podmínek. V praxi to znamená, že je zapotřebí v první řadě posoudit rovnováhu práv a povinností smluvních stran. Pokud půjde o značnou nerovnováhu, je třeba zkoumat, zda jde o nerovnováhu v neprospěch spotřebitele a dále, zda je tato nerovnováha s ohledem na konkrétní okolnosti právního případu přiměřená nebo nepřiměřená. (...) Tato a jim podobná nepřiměřená ujednání jsou zakázána – při porušení zákazu nastane právní následek stanovený v předchozím ustanovení, tj. nepřihlíží se k nim, hledí se na ně jako na právně bezvýznamné. Výjimka se zákazu se vztahuje na případy ujednání, jichž bylo dosaženo individuálně, tj. nikoli adhezním způsobem.“

l) *zbavují spotřebitele jeho práva určit, který závazek má být poskytnutým plněním přednostně uhrazen.*

S novým občanským zákoníkem dochází ke změně v posuzování nepřiměřených ujednání ve smlouvě. **K nepřiměřenému ujednání se nepřihlíží, ledaže se jej spotřebitel dovolá.** Na rozdíl od původní právní úpravy se nebude jednat ani o absolutní neplatnost, ani o relativní neplatnost, ale k takovým ujednáním se nebude vůbec z úřední povinnosti přihlížet. Spotřebitel má však možnost, aby výslovně vyjádřil, že si přeje, aby se tato ustanovení aplikovala. Potom se na ně hledí jako na platné.

Dílčí změna se dotýká též výkonu práva na **odstoupení od smlouvy spotřebitelem**, pokud mu toto oprávnění poskytuje zvláštní zákonné ustanovení o spotřebitelských smlouvách. Vztahovat se tak může na odstoupení od smlouvy do 14 dnů, pokud byla uzavřena mimo prostory obvyklé k podnikání nebo prostředky komunikace na dálku. Má-li spotřebitel právo odstoupit od smlouvy, které mu zakládají zvláštní ustanovení oddílu upravující spotřebitelské smlouvy, nevyžaduje se, aby uvedl důvod, a s právem odstoupit od smlouvy nelze spojit postih. Využije-li spotřebitel takové právo odstoupit od smlouvy, považuje se lhůta pro odstoupení za zachovanou, pokud spotřebitel v jejím průběhu odešle podnikateli oznámení, že od smlouvy odstoupuje. Lhůta pro odstoupení od smlouvy spotřebitelem tak má podle nového občanského zákoníku, ač jde stále o lhůtu hmotněprávní, v podstatě povahu podobnou v tomto lhůtám procesněprávním.

5.3 Lichva

K ochraně slabšího subjektu slouží i ustanovení o lichvě. Původní právní úprava v soukromém právu lichvu nijak nevymezuje a zvláště neupravuje. Případy lichevních smluv se tak řeší především prostřednictvím korektivu dobrých mravů.¹³⁷ Nový občanský zákoník již obsahuje přímo ustanovení o lichvě v § 1796 a 1797 NOZ.¹³⁸ Z hlediska zajištění a utvrzení mohou usta-

¹³⁷ Srov. k tomu dosavadní posuzování „lichvy“ v rozsudku NS ze dne 8. dubna 2003, sp. zn. 22 Cdo 1993/2001.

¹³⁸ Důvodová zpráva k NOZ k lichvě uvádí: „Zákaz lichevních smluv se objevuje v řadě občanských kodexů Evropy (např. Německo, Nizozemí, Rakousko atd.). Navržená úprava bere v úvahu tyto zahraniční vzory, ale zejména vychází z vládního návrhu československého občanského zákoníku z r. 1937 a přihlíží rovněž k pojetí lichvy v § 218 trestního zákoníku.“

novení o lichvě mít svůj význam při posuzování smluvní pokuty či zajišťovacího převodu práva.

Aby se jednalo o lichevní smlouvu, je nutné naplnit dva základní předpoklady. Subjektivní stránka lichvy znamená, že při uzavírání smlouvy někdo **zneužije tísně, nezkušenosti, rozumové slabosti, rozrušení nebo lehkomyšlnosti druhé strany** a dá sobě nebo jinému slíbit či poskytnout plnění. Druhým, objektivním předpokladem je, že toto plnění, které se za výše popsaných podmínek ujedná, je v hrubém nepoměru k vzájemnému plnění. Respektive **v hrubém nepoměru je majetková hodnota těchto plnění.**

Otázka požadavku na vědomost stran o existenci hrubého nepoměru mimo jiné odlišuje lichvu od neúměrného zkrácení. O neúměrné zkrácení se nemůže jednat, pokud o hrubém nepoměru strana zkrácená ví a naopak, když strana zkracující o něm neví, ani vědět nemusela.

K uvedenému je třeba poznamenat, že se nemusí nutně jednat o plnění mezi stranou v tísní a rozrušenou a mezi stranou, která v takovém stavu není, ale může jít i o plnění třetí osobě. Také o lichevní smlouvu se může jednat i v případě darování, což naopak už není možné u případu *laesio enormis*.

Ustanovení o lichvě se však **neuplatní ve smlouvách mezi podnikateli.** Podobně podle § 267 odst. 2 ObchZ nebylo možné odstoupit od smlouvy uzavřené v tísní za nápadně nevýhodných podmínek, byla-li taková smlouva uzavřena v podnikatelském styku. Není však zakázáno, aby si takové ujednání omezující lichevní smlouvy mezi sebou i podnikatelé smluvně ujednali.

Následkem lichevní smlouvy je její **neplatnost**. Na tuto neplatnost však dále bude dopadat § 577 NOZ zakotvující, že *„je-li důvod neplatnosti jen v nezákonném určení množstevního, časového, územního nebo jiného rozsahu, soud rozsah změnil tak, aby odpovídal spravedlivému uspořádání práv a povinností stran; návrhy stran přitom vázán není, ale uváží, zda by strana k právnímu jednání vůbec přistoupila, rozpoznala-li by neplatnost včas.“* Zkrácená strana se tak může obrátit na soud, aby provedl moderaci jiným množstevním určení ceny, pokud by bylo možné důvod neplatnosti tímto postupem odstranit. Může také vznést námitku neplatnosti lichevní smlouvy vůči druhé smluvní straně.

Ustanovení o lichvě slouží především k ochraně slabšího subjektu. Je-li neplatnost právního jednání stanovena **na ochranu zájmu určité osoby, může vznést námitku neplatnosti jen tato osoba.** Nenamítne-li oprávněná osoba neplatnost právního jednání, považuje se právní jednání za platné. V těchto případech k namítnutí relativní neplatnosti platí obecná lhůta k namítnutí neplatnosti. U lichevních smluv si však lze též představit, že

lichevní smlouva se bude zjevně přičít dobrým mravům. V takovém případě soud přihlédne i bez návrhu k neplatnosti právního jednání, které se zjevně přičít dobrým mravům, anebo které odporuje zákonu a zjevně narušuje veřejný pořádek.

Lze sice také namítnout, že případ lichvy je vždy nemravný a mělo by se tedy jednat o neplatnost absolutní. Ale nikoliv každý rozpor s dobrými mravy nutně podle NOZ, na rozdíl od OZ, vede k absolutní neplatnosti. Podle § 580 odst. 1 NOZ „*neplatné je právní jednání, které se přičít dobrým mravům, (...)*“, ale tato neplatnost je neplatností relativní, a jak bylo uvedeno výše, teprve zjevné přičení se dobrým mravům založí *ad initio* absolutní neplatnost. Navíc také nelze pominout praktické důsledky pro slabší subjekt, například při lichevní zápůjčce, pro dlužníka by povinnost okamžitě vydat poskytnuté prostředky jako bezdůvodné obohacení mohlo představovat větší riziko, než nevýhodné lichevní podmínky splácení této zápůjčky.

5.4 Neúměrné zkrácení

Neúměrné zkrácení, tzv. *laesio enormis*, je novým institutem, které původní účinné právní úpravy neznaly. Přesto je situace tímto institutem judikatorně popsána. „*Platné právo neobsahuje právní institut neúměrného zkrácení (laesio enormis) řešící případy, kdy došlo ke sjednání příliš nízké kupní ceny, pokud taková cena není v rozporu s cenovými předpisy. Nelze ovšem vyloučit, že okolnost hrubého nepoměru plnění jedné ze stran k tomu, co poskytla druhá strana, může ve spojitosti s dalšími okolnostmi daného případu (nikoliv však sama o sobě) již naplňovat znaky jednání kolidujícího s dobrými mravy.*“¹³⁹

Případy neúměrného zkrácení je třeba odlišovat od případů lichvy. O neúměrné zkrácení půjde, **zaváží-li se strany k vzájemnému plnění a je-li plnění jedné ze stran v hrubém nepoměru k tomu, co poskytla druhá strana.** Neúměrné zkrácení se týká „*hrubého nepoměru v plnění*“, nikoliv pouze například hrubého nepoměru věcného plnění a ceny. Právní úprava tedy může dopadat i na situace, kdy osoba dostane za svoje peníze příliš nízké věcné plnění. „*Nízká kupní cena (není-li v rozporu s cenovými předpisy), pokud byla výsledkem smluvního ujednání účastníků, aniž by uzavření právního úkonu doprovázela (doprovázely), resp. na uzavření smlouvy měla (měly) vliv i okolnost (okolnosti), v jejímž (jejichž) důsledku by se takové jednání přiči-*

¹³⁹ Rozsudek NS ze dne 27. 3. 2012, sp. zn. 30 Cdo 21/2012.

lo dobrým mravům, pochopitelně nesleduje nemravný cíl ani nemá nemravný důsledek. Stejně tak uzavření více kupních smluv mezi stejnými účastníky (byť s (výrazně) odlišnými kupními cenami nepředstavuje okolnost, která by mohla zakládat úvahy o absolutní neplatnosti tohoto kterého právního úkonu z důvodu, že se přičí dobrým mravům (§ 39 OZ.).“¹⁴⁰

Zkrácená strana může požadovat zrušení smlouvy a navrácení všeho do původního stavu, ledaže jí druhá strana doplní, oč byla zkrácena, se zřetelem k tzv. spravedlivé ceně, tedy k ceně obvyklé v době a místě uzavření smlouvy. Na rozdíl od lichvy neúměrné zkrácení nevede k neplatnosti automaticky, ale zrušení smlouvy je třeba se **domáhat u soudu**. Možnost domáhat se neúměrného zkrácení je také omezena lhůtou, která činí jeden rok ode dne uzavření smlouvy, která byla uzavřena za podmínek naplňujících předpoklady neúměrného zkrácení. **Právo podle § 1793 NOZ zaniká, není-li uplatněno do jednoho roku od uzavření smlouvy**, bude se tedy jednat o lhůtu prekluzivní. Kritérium, které bude v daném případě potřeba posoudit, je, zda jsou vzájemná plnění v hrubém nepoměru. Hrubý nepoměr tak nepředstavuje žádnou přesnou míru. Naproti tomu podle rakouského ABGB je touto hranicí polovina obvyklé ceny. Na rozdíl od lichvy zde není nutné ani zneužití situace nebo tísně zkrácené osoby.

Existuje však celá řada výjimek, kdy se o neúměrné zkrácení nebude jednat. První případ představuje situace, kdy se nepoměr vzájemných plnění zakládá na skutečnosti, o které obohacená strana nevěděla, ani vědět nemusela. Dále se úprava neúměrného zkrácení nepoužije ani pro případ nabytí na komoditní burze, při obchodu s investičním nástrojem, v dražbě či způsobem postaveným veřejné dražbě naroveň, ani pro případ sázky nebo hry, anebo při narovnání nebo novaci, pokud byly poctivě učiněny.

Práva z neúměrného zkrácení nevznikají také tehdy, pokud důvod nepoměru vzájemných plnění vyplývá ze zvláštního vztahu mezi stranami, zejména pokud zkrácená strana měla úmysl plnit zčásti za úplatu a zčásti bezúplatně, nebo jestliže již nelze výši zkrácení zjistit.

Stejně tak o neúměrné zkrácení nepůjde ani tehdy, vzdala-li se jej zkrácená strana výslovně a prohlásila-li, že plnění přijímá za mimořádnou cenu ze zvláštní obliby, anebo souhlasila-li s neúměrnou cenou, ač jí skutečná cena plnění byla nebo musela být známa. Dovolat se neúměrného zkrácení nemo-

¹⁴⁰ Rozsudek NS ze dne 27. 3. 2012, sp. zn. 30 Cdo 21/2012.

hou také podnikatelé. Posouzení podmínek neúměrného zkrácení obecně nemá vztah k jiným nárokům.¹⁴¹

5.5 Smlouvy uzavírané adhezním způsobem

Smlouvy uzavírané adhezním způsobem, zkráceně a ne zcela přesně označované jako *adhezní smlouvy*, představují smlouvy, jejichž základní podmínky byly určeny jednou stranou a druhá smluvní strana je neměla možnost reálně ovlivnit.

Ustanovení o smlouvách uzavíraných adhezním způsobem v právní úpravě NOZ (§ 1798 – § 1801)¹⁴² platí **pro každou smlouvu, jejíž základní podmínky byly určeny jednou ze smluvních stran nebo podle jejích pokynů,**¹⁴³ **aniž slabší strana měla skutečnou příležitost obsah těchto základních podmínek ovlivnit.**

Adhezní smlouvy jsou tak uzavírány zpravidla hromadně, aniž by byly s každou smluvní stranou individuálně ujednány. NOZ v § 1798 odst. 2 zakotvuje právní domněnku, že pokud se použije k uzavření smlouvy se slabší stranou smluvní formulář užívaný v obchodním styku nebo jiný podobný prostředek,¹⁴⁴ má se za to, že smlouva byla uzavřena adhezním způsobem. Smlouvy uzavírané pomocí formulářů navržených jen jednou ze smluvních stran se také označují jako tzv. *formulářové smlouvy*. Právní úprava adhezních smluv je kogentní; pokud se strany dohodnou, že tato ustanovení vy-

¹⁴¹ Obecně vady plnění jsou pro neúměrné zkrácení nevýznamné. Nebude tedy pravděpodobně možné namítat, že plnění bylo poskytnuto příliš levně z důvodu, že plnění vykazuje vady, pokud ze smlouvy je patrné, že mělo být plněno bez vad.

¹⁴² Důvodová zpráva k NOZ k smlouvám uzavíraným adhezním způsobem uvádí: „*Podstata je v tom, že smlouva nevzniká tak, že strany obsah smlouvy ujednávají, ale tím způsobem, že jedna strana předloží druhé hotový text smlouvy a druhá strana má možnost návrh buď přijmout, anebo odmítnout. Nebylo by správné obecně nahlížet na takovou praxi jako na závadnou. Naopak, pro velký počet standardizovaných případů je to postup racionální a z hlediska nákladů ekonomicky účelný. Nezřídka ale dochází k tomu, že při tomto způsobu uzavírání smluv silnější strana vnutí slabší straně smluvní podmínky výhodné pro sebe a nevýhodné pro druhou stranu. Podrobnější obecná úprava podobných situací zatím chybí a praxe řeší dosti složité právní otázky, které se s nimi spojují, pomocí kritérií dobrých mravů nebo zásady poctivého obchodního styku. Proto se navrhuje podrobnější úprava inspirovaná jednak některými zahraničními občanskými zákoníky, jednak nadnárodními projekty (...).*“

¹⁴³ Při výkladu adhezních smluv nabývá na významu výkladové pravidlo obsažené v § 557 NOZ, že jestliže projev vůle obsahuje výraz připouštějící různý výklad, je třeba v pochybnostech vykládat jej k tíži strany, která jako první v jednání tohoto výrazu použila.

¹⁴⁴ Jiným prostředkem, než je formulář, mohou být například obchodní podmínky.

loučí, potom se k takovému jejich ujednání nepřihlíží. To však neplatí, pokud je smlouva adhezním způsobem uzavřená mezi podnikateli, kteří si vyloučit aplikaci těchto ustanovení mohou. I v této situaci adhezní smlouvy mezi podnikateli však existuje výjimka, zmíněná dále.

Doložky mimo vlastní smlouvu uzavřenou adhezním způsobem mohou představovat např. obchodní podmínky. Doložka ve smlouvě uzavřené adhezním způsobem, která odkazuje na podmínky uvedené mimo vlastní text smlouvy, je platná, byla-li slabší strana s doložkou a jejím významem **seznámena**, nebo prokáže-li se, že **význam doložky musela znát**.¹⁴⁵ Pokud u adhezní smlouvy uzavřené mezi podnikateli dotčená strana prokáže, že doložka uvedená mimo vlastní text smlouvy a navržená druhou smluvní stranou hrubě odporuje obchodním zvyklostem a zásadě poctivého obchodního styku, pak se také k ujednání, které vylučuje úpravu ustanovení o adhezních smlouvách mezi podnikateli, nebude přihlížet.¹⁴⁶

Dotčeno je též smluvní ujednání napsané **drobným nečitelným písmem nebo nesrozumitelné**. Obsahuje-li smlouva uzavřená adhezním způsobem doložku, kterou lze přečíst jen se zvláštními obtížemi, nebo doložku, která je pro osobu průměrného rozumu nesrozumitelná, je tato doložka platná, nepůsobí-li slabší straně újmu nebo prokáže-li druhá strana, že slabší straně byl význam doložky dostatečně vysvětlen. Důkazní břemeno v těchto případech ponese strana, která použila takovouto doložku.

Obsahuje-li smlouva uzavřená adhezním způsobem doložku, která je pro slabší stranu **zvláště nevýhodná, aniž je pro to rozumný důvod**, zejména odchyluje-li se smlouva závažně a bez zvláštního důvodu od obvyklých podmínek ujednávaných v obdobných případech, je doložka neplatná. Vyžaduje-li to spravedlivé uspořádání práv a povinností stran, rozhodne soud, který může tuto doložku moderovat.¹⁴⁷ Za zvláštní nevýhodnou doložku bude třeba považovat zejména doložku, kterou se odchyluje závažně a bez zvláštního důvodu od obvyklých podmínek ujednaných v obdobných případech.

¹⁴⁵ Takovou doložkou může být například identifikace zboží v katalogu.

¹⁴⁶ § 1801 NOZ.

¹⁴⁷ Prakticky v celém rozsahu je na tuto situaci aplikovatelný § 577 NOZ.

5.6 Úroky

Nový občanský zákoník věnuje důkladnější pozornost i úpravě úroků obsažené v § 1802 až § 1806.¹⁴⁸ Mají-li být plněny úroky a není-li jejich výše ujednána, platí dlužník úroky ve výši stanovené právním předpisem. Tak tomu bude především v případě úroků z prodlení, které byly v původní právní úpravě občanského zákoníku považovány za kogentní, zatímco nový občanský zákoník umožňuje si i výši úroků z prodlení upravit smluvně. **Nejsou-li úroky takto stanoveny, platí dlužník obvyklé úroky požadované za úvěry, které poskytují banky v místě bydliště nebo sídla dlužníka v době uzavření smlouvy.** Není-li doba placení úroků ujednána, platí se úroky s jistinou, a je-li jistina splatná později než za rok, platí se úroky ročně pozadu.

Z pohledu ochrany slabšího subjektu má význam především ustanovení postihující jednání věřitelů, kteří s úmyslem získat od dlužníků vyšší plnění zvýšené o úroky záměrně čekají s uplatněním svého práva u soudu. Podle původní právní úpravy toto jejich jednání nešlo nijak sankcionovat. V nové právní úpravě věřitel, který bez rozumného důvodu otálí s uplatněním práva na zaplacení dluhu tak, že úroky činí tolik, co jistina, pozbývá právo požadovat další úroky. Ode dne, kdy však uplatnil právo u soudu, mu ale opět další úroky náleží.¹⁴⁹

Úročení úroků se označuje jako *tzv. anatocismus*. Původní právní úprava občanského zákoníku takové ujednání nepřipouští, byť nebylo problém tohoto efektu fakticky dosáhnout ujednáním kapitalizace úroků. Podle § 1806 NOZ je však anatocismus úroků přípustný. Úroky z úroků lze požadovat, bylo-li to ujednáno. I v takovém případě však ujednání stran nesmí být postaveno tak, že ujednání o úrocích z úroků bude **hrubě nepoměrné**.

Jedná-li se o pohledávku z protiprávního činu, například pohledávku k náhradě škody, lze úroky z úroků požadovat ode dne, kdy byla pohledávka uplatněna u soudu. Pokud se ale jedná o jinou mimosmluvní pohledávku, kde právním důvodem vzniku není protiprávní jednání, například bezdůvodné obohacení, uvedené pravidlo se zde neuplatní.

¹⁴⁸ Výběr z důvodové zprávy NOZ k úpravě úroků: „*Obecná úprava úroků v našem právu citelně chybí. Navrhuje se proto stanovit, že strany si mohou výši úroků ujednat s tím, že není-li jiné dohody, týká se výše úroků ročního období. Dále se navrhuje stanovit, v jaké měně a v jaké době mají být úroky placeny. Navrhuje se stanovit opatření motivující věřitele k tomu, aby nebyl ve vymáhání své pohledávky liknavý a neotálel do té míry, že úroky zatíží dlužníka více než sama jistina. Jde o projev staré právní zásady zakazující věřiteli, aby pozdržel vymáhání dluhu až do doby, kdy úroky přerostou hlavní dluh (ultra duplum).*“

¹⁴⁹ § 1805 odst. 2 NOZ.